

NEMZET SZÜLETIK? ■

Vita a jugoszláviai magyarság nemzetté válásáról

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1960-as évek végén a Vajdaságban vita alakult ki a legjelentősebb magyar irodalomtudós (Bori Imre) és a néhány évvel később legbefolyásosabbá vált magyar politikus (Major Nándor) között a jugoszláviai magyarság önálló nemzetté válásának lehetőségeiről. Előadásomban ismertetem a vita geneziséét, és a kifejtett álláspontokat elhelyezem az akkori jugoszláviai társadalmi folyamatok kontextusába.

Ezzel újfent mérlegre teszem hipotéziseimet, amelyek szerint Jugoszlávia fennállásának egész időszakában a gyakorlatban folyamatosan a nemzetállami homogenizálás törekvései domináltak, még ha időnként a politikai proklamációk szintjén meg is jelent az integráns „jugoszláv nemzet” gondolata; a politikai gyakorlatban sosem volt esély a „nemzetek” és „nemzetiségek” államjogi státusának kiegyenlítésére. Azok az elképzelések, amelyek a regionális és lokális kötődések erősítésével vélték stabilizálhatónak egy kisebbség tagjai identitásának nemzeti összetevőjét, rendre azért futottak zátonyra, mert – többször hirdetőik akarata ellenére is – a nemzetállami terjeszkedés eszközévé váltak.

ELŐZMÉNYEK

1949-ben Újvidéken a következő címmel jelent meg Lőrinc Péter riportkönyve: *Nemzet születik Makedónia katlanáiban*. A szerző könyvének nem azt a címet adta, hogy „a nemzet felszabadul”, „a nemzet kiválik” vagy „a nemzet államot alapít”. A születés szó arra utalt, hogy valamilyen teljesen új, addig nem létezett entitás jön létre.

Mi segíthette volna világra ezt az új entitást? Kétségtelenül a politikai akaratra, az új társadalmi viszonyokra gondolhatott elsősorban Lőrinc Péter, amikor ilyen bátran fogalmazott.

A második világháború utáni Jugoszláviában úgy tűnhetett, hogy ennek a politikai akaratnak valóban semmi sem állhatja útját, ha még a Balkán legsúlyosabb kérdését, a nemzeti kérdést is képes egy időre zárójelbe tenni (vagy birtokba venni?) mondván, és egy rövid ideig a politikai akarat némely pretendense által talán gondolván is, hogy az megoldódott, a nemzetek összeforrtak a felszabadulásért vívott harc hevében. A fő aktor, Tito azonban ezt a kérdést, és különösen Macedónia kérdését nem tette zárójelbe. Macedóniát a szövetségi állam hat köztársaságának egyikévé tette meg, s rendkívül erőteljesen támogatta a macedón nemzeti identitás megerősödését. Keserű tapasztalatai voltak ugyanis ez ügyben.

A macedón kérdés állampolitikai instrumentalizálásának sikerére már a Szerb Királyság is nagy bizodalommal tekintett. Miután az 1881. évi titkos szerződéssel megkapta az Osztrák–Magyar Monarchia hozzájárulását a déli terjeszkedéshez, és megalakította a Szent Száva Társaságot a szerb liturgia és iskola terjesztésére, a lakosság körében nagy ellenállásba ütközött. Stojan Novaković szerb politikus, diplomata, irodalomtörténész, aki rövid ideig miniszterelnök is volt, 1887-ben Szerbia isztambuli nagykövetekeként ezzel kapcsolatban így írt Svetozar Simić akkori szerb kultuszminiszternek: „A bolgárságnak, mint mindannyiunk számára jól ismeretes, mély gyökerei vannak Macedóniában, melyeket szinte lehetetlen megsemmisíteni, ha csak a szerb eszmét állítjuk vele szembe. Ezért nagy hasznunkra lenne egy olyan szövetség, amely a bolgársággal szembefordul, ugyanakkor közel áll a nép érzelmeihez. Ilyen szövetségesnek tekintem a macedón eszmét.”¹ Ebből a megfontolásból támogatta Isztambulban a Titkos Macedón Bizottság szervezkedését, Belgrádban pedig 1889-ben kinyomtatták az első macedón ábécéskönyvet.

Amikor viszont kitört a második világháború és Bulgária elfoglalta Macedóniát, Metodije Satorov, a JKP macedóniai tartományi bizottságának titkára elfogadta a Bolgár Munkáspárt Központi Bizottságának álláspontját („egy terület – egy párt”), és csatlakozott hozzá megszakítva a kapcsolatokat a JKP vezetőségével.

■
¹ Цамбазовски,
 Климент: *Културно-
 општествениите врски
 на Македонците со
 Србија во текот на XIX
 век*. Скопје, 1960, 17.

Tito az ország más részeiből odairányított káderekkel újjászervezte a macedóniai pártszervezetet és a Bolgár Munkáspárt álláspontja ellen erélyesen fellépett a Kominternben, aminek – ahogy már a Tito-korabeli források is fogalmazzak – „történelmi jelentősége volt a macedón nemzet egészére nézve”.

Hogy Satorov álláspontjával nem lehetett egyedül, arról az is tanúskodik, hogy a Tito által 1941 júliusában kinevezett új tartományi pártvezetést is le kellett váltani 1942 júniusában, és csak akkor sikerült megszervezni a tartományi katonai parancsnokságot is. Ugyanakkor már 1943-ban megalakították a Macedón Kommunista Pártot. Mint ismeretes, a Szlovén és a Horvát Kommunista Párt már 1937-ben megalakult, viszont a Szerb Kommunista Párt megalakulását csak 1945 májusában engedélyezték.

A szemlélő azonban ennek ellenére, vagy éppen ennek alapján, arra következtethetne, hogy a társadalmi szerkezet kialakításában, a társadalmi integrációban, s ennek tudati megnyilvánulása, a nemzeti identitás formálásában a tényezők között a politikának nem volt vetélytársa. Erre utalhatna az is, hogy amikor az ország föderatív berendezésének kiépítése során meg kellett állapítani a köztársaságok határait, és egyes megoldásokkal kapcsolatban, halkán és szórványosan ugyan, de mégis megfogalmazódtak ellenvélemények, Tito ezeket azzal intézte el, hogy e belső határoknak nincs jelentőségük, ezek olyanok, mint „márványban az erek”.² Ismeretes, hogy fél évszázaddal később e határvonalak mentén esett szét nemzetállamokra Jugoszlávia.

Az ötvenes évek második felében, az öngazgatás bevezetésével levegőhöz jutó, a mélyben addig is munkáló decentralizációs törekvések térhódításával azonban a politika mint integrációs tényező a gazdasági érdekekben kapott versenytársat.

1958 januárjában a szlovéniai Trbovljében sztrájkba léptek a bányászok. Ez volt az első nagyobb sztrájk a titói Jugoszláviában, sokkolóan hatott, és a politikai vezetés alapos elemzést készített az elégedetlenség okairól. Ebből kiderült, hogy a sztrájknak politikai konnotációi is vannak, a „jugoszlávellenség” légkörében

■
² Tito 1945. május 21-i zágrábi beszédét *lásd Szabad Vajdaság*, 1945. május 24.

alakult ki, amely széles körben elárasztotta egész Szlovéniát. Mivel a vizsgálat nem korlátozódott Szlovéniára, az is megmutatkozott, hogy az ilyen légkör más köztársaságokban is jelen van. A helyzet megvitatására hívták össze 1958. február 5-án a JKSZ KB Végrehajtó Bizottságának titkos értekezletét, amelyen a testület tagjai mellett részt vettek a köztársaságok és a szövetségi szervek vezetői is. Ezen Tito ilyeneket mondott: „Az elvtársak a köztársaságokban a szövetségi vezetőség ellen hangolnak, Belgrádról úgy beszélnek, mint valamilyen nagyszerb központról, holott vagyunk itt minden köztársaságból.”³

Svetozar Vukmanović Tempo, a szövetségi kormány gazdasági elnökhelyettese kifejtette: „Egyetlen problémát se vethetünk fel, egyetlen intézkedést se tehetünk, hogy az ne váljék nemzeti ügygé. Ha valakinek hitelre van szüksége [...] már belekeveredik a nemzeti egyenjogúság kérdése: miért adunk az egyik, és miért nem a másik köztársaságnak. A Szövetségi Végrehajtó Tanácsban olyan helyzet alakult ki, hogy mi a központi szervezetben már egyetlen szót se hiszünk el abból, ami lentről [a köztársaságokból] érkezik. Mi úgy véljük, és ez igaz, hogy át akarnak verni bennünket, hogy a pénzt megkapják és elkölsék.”

Noha ezekben az években még magas volt a gazdasági növekedés (1957 és 1959 között évi 13,3%), már megmutatkoztak a terv- és piaczgazdaság egymás mellett éléséből eredő bonyodalmak. Tovább romlott a helyzet, amikor kezdtek elszaporodni a gazdasági bajok. A piaczgazdaság felé való nyitásra lett volna szükség, ami önkéntelenül a decentralizációt is magával hozta volna, de e téren ellentétbe kerültek a fejlett és fejletlen köztársaságok érdekei.

Eközben kibontakozott ez a kérdéskör a társadalmi integrációt befolyásoló harmadik tényezőcsoport, a kultúra területén is, aminek legszemléletesebb példája a szerb Dobrica Ćosić és a szlovén Dušan Pirjevec közötti, 1961-ben kezdődött vita. Ćosić az integrális jugoszlávság mellett foglalt állást, míg Pirjevec a jugoszláv államot az egyes déli szláv nemzetek fejlődését szolgáló keretnek tekintette.⁴

■
³ Bilandžić, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*.

Zagreb, 1999, Golden marketing, 400–406.

⁴ Dobrica Ćosić és Dušan Pirjevec szövegét lásd a *Híd* 1962. évi 1. és 2., illetve 3. számában.

A politikai csúcson a két opció megszemélyesítője a szerb Aleksandar Ranković és a szlovén Edvard Kardelj volt. Tito többször is megváltoztatta álláspontját, míg végül 1964-ben a gazdasági reform és föderalizáció mellett foglalt állást, 1966-ban Rankovićot félretette, Kardeljt pedig megbízta az alkotmánymódosítások előkészítésével, amelyek 1968. évi elfogadása megnyitotta az utat az 1974. évi új alkotmány és a konföderális viszonyok bevezetése felé. Ebben már nem Jugoszláviának voltak köztársaságai, hanem a köztársaságoknak volt bizonyos jogkörökkel felruházott szövetségi állama, a köztársaságok alkotmányai pedig magukat a szövetségi alkotmányból fakadó önrendelkezési joggal is rendelkező nemzetállamokként határozták meg. Ekkor merült fel a kérdés: mi legyen a kisebbségekkel, hova álljanak a belgák.

Ebben az időben közölte Bori Imre a cikkét, amelyben úgy ítélte meg, hogy a jugoszláviai magyarság megindult az önálló nemzetté válás útján.

Major Nándor és Bori Imre (1968 körül)

BORI IMRE ÁLLÁSPONTJA

Az *Új Symposion* ankétot indított a kritika kérdéséről, s ennek keretében jelentette meg hozzászólását Bori Imre *A kritikáról nálunk – tézisszerűen* címmel a folyóirat 1968. decemberi (44.) számában. Írásának legelején leszögezte: „Kritikánk kérdése – a jugoszláviai magyarság intellektualizmusának a kérdése, minthogy a kritika mindenekelőtt és mindenekfelett intellektuális aktus, mely nemcsak a hétköznapi értelemben vett tettek ösztökéje, hanem forró és szenvedélyes állapotában versenytársa is az ún. cselekedetnek, s elannyira az, hogy bátran ki is egyenlíthetjük a kettőt.”

Önálló szellemiség nélkül nincs kritika – mondja Bori, ezért „mindaddig, amíg a vajdasági, jugoszláviai magyar szellemi élet ki nem termeli a maga autonóm, »vajdasági« jellegét, olyan koordinátarendszerek sem születhetnek meg, amelyeknek középpontja szellemiségünkkel esik egybe, hiszen minden más kritikai tájékozódás a koordináták terén, így a Budapest és Belgrád–Zágráb, illetve Ljubljana pólusai közötti ingajáratában, elkerülhetetlen, hogy valamelyiknek függvényévé ne váljon, s ezzel érték- és mértékrendszere is a szolgai átvételt revelálja.” Megjegyzi: „Nem véletlen, hogy a múltban csak egy Haraszti Sándornak, Szenteleky Kornélnak és Kázmér Ernőnek sikerült sajátos kritikusi magatartást kialakítania, azaz éppen azoknak, akik a szellemi függetlenséget valamilyen módon kiküzdve önnön értékrendszerük kiépítését is vállalhatták”, mert „a Szenteleky emlegette »gyarmati sorsban« nem lehetséges a kritika, mint ahogy nem lehetséges az intellektuális tett sem”.

Az ilyen állapotokért a „rég Magyarországot” tette felelőssé, amelynek „urbanizálódása és polgári centralizmusa kikezdte az akkoriban vidéki jellegű területeket, hogy a századvégen, különösen pedig az 1918-ig tartó időszakban szellemi vákuumot teremtsen, hiszen ez az időszak volt az, amelyben a magyar szellemi élet Pest-központúsága kialakult, s ezzel párhuzamosan a vidékek szellemi kiürítése játszódott le [...] Az 1848–1918 közötti időszakban ugyanis az intézmények java Budapesten

összpontosult, s ez az a tény, amely döntő módon befolyásolta a jugoszláviai magyarság szellemi életének jellegét az 1918–1945 közötti időszakban: leszokott az önálló gondolkodásról, s teljes egészében a Budapesten készült szellem fogyasztójává alakult, s amikor 1918 végén a szellem köldökzsinórját elvágta a történelem tájunk és Budapest között, szinte gyógyíthatatlan légszomjjal küzdött és vérszegénységben szenvedett – egyszerűen azért, mert a táj életének megkerülésével próbált az itteni szellemiség egzisztenciát teremteni”. Azt csak másodlagos okként jelölte meg, hogy a válságot „tovább élte a régi Jugoszlávia türelmetlen, nacionalista politikája”. Viszont ő is meghirdette a történelem végét mondván: „a szellemiségünket determináló s fentebb emlegetett komponensek működése mindinkább harmonikus, és együtthathatóságuk következményei ma már mind kétségbe vonhatatlanabban mutatkoznak szellemi életünkben, különösen ami az elmúlt tíz évet jelenti”, így „ma már önértékű és alapjában véve szuverén jugoszláviai magyar szellemi életről beszélhetünk – következésképpen a szellem autonómiájával együtt a kritika lehetősége előtt megnyílt utak realitását is elfogadhatjuk”.

A kritika azonban csak akkor tölti be szerepét – mondja Bori – ha „intellektualizmusával hódítja meg a maga autonómítása számára mind az egyetemes magyar szellemi élet produktumait”, és büszkén idézi az *Új Látóhatár* 1968. évi 4. számának azt a kitételét, amely szerint „A *Híd* szerkesztési elveiben is megnyílvánul a világ többféle magyarozatának szabad érvényesítése, sőt összefogása. A magyar irodalom öt szolamát: az anyaországit, a szlovákiait, az erdélyit, jugoszláviait és a nyugati magyar emigráns irodalmat csak a *Híd* hagyja együtt zengeni”.

„A »vajdasági« szellemi élet a kritikának alapja és célja is, vele elválaszthatatlanul összeforrt, s nélküle elképzelhetetlen” – mondta Bori. És hozzátette azt is: „közelről sem pusztán csak az irodalmi kritikáról beszélünk. Nem kevesebbről van szó ebben az esetben, mint arról, hogy felismertük vagy sugallatait érezzük, azt a nagy jelentőségű folyamatot, amelyet egyelőre bátortala-

nul a jugoszláviai magyarság nemzetté válása folyamatának nevezhetünk, függetlenül attól, hogy politikai gyakorlatunk és hétköznapjaink tudnak-e róla vagy sem. Amikor ugyanis erre a folyamatra hivatkozunk, akkor nemcsak az autonóm jugoszláviai magyar szellemiség valóságos alapjaira mutatunk, hanem a kritika lehetőségének és karakterének a létfontosságú alapjaira is – létezésének ki nem iktatható feltételére.”

MAJOR NÁNDOR ÁLLÁSPONTJA

Az itt meglehetősen terjedelmesen – majdnem egyharmad részben – idézett írásra reagált Major Nándor a *Híd* 1969. évi 4. számában *Elágazó utak* címmel.

Miután utalt arra, hogy néhány hónappal korábban Szlovákiában is „felbukkant egy ilyen elképzelés”, leszögezte, hogy „a nemzetről szóló eddigi elméleteink ezt helytelenítik”.

Abban Major is egyetértett Borival, hogy a jugoszláviai magyarság elindult a külön fejlődés útján. Ezt írta:

„A fiatalok már a közös történelemnek is csak egy-egy főbb eseményét ismerik, közös gazdasági-társadalmi alapról, közös hazáról szó sincs, a nemzet részeinek sorsa merőben más, és egyikük sem tud befolyást gyakorolni a másik történelmi fejlődésére. Sorsukban ekkora különbségek vannak: a jugoszláviai magyar győztesen került ki a második világháborúból, a magyarországi vesztesen, a jugoszláviainak sorsát 1948 befolyásolta döntően, a magyarországiét, így vagy úgy, 1956: ha ketten leülnek sorsukról s jövőjükéről beszélni, idegen hullámhosszon szólnak egymáshoz [...] Tartozni valakihez, akivel egy népcsoportnak semmi életes kapcsolata sincs, tehát kizárólag plátói alapon, s még hozzá ennek következtében saját társadalmában nyűgös helyzetbe kerülni: nyilván balgaság.”

Mi több, túlbuzgóságában olyan példákat is felemlített, hogy „például miért ne tekinteném én Magyarországot helyett Romá-

niát »anyaországomnak«? Ott is él annyi magyar, hogy számra kitelne belőlük akár két kisebb jugoszláv nemzet. Vagy miért ne Csehszlovákiát? Vagy miért ne legyen az »anyaországom« is Jugoszláviában: egyetlen nemzet sem dicsekedhet vele, hogy régebb óta élnek itt az ősei, mint az enyéim, nem »szakadtam« ide: itt-hon vagyok, s jó helyen vagyok. Ahol élek, tele van környezetem saját nemzetem történelmi emlékeivel, s jól megfér megannyi más nemzet történelmi emlékeivel. Vagy miért ne volnának mindezek az országok együttvéve »anyaországaim«?» Eközben mintha észre sem vette volna Bori szövegének azt a kitételét, amely szerint éppen az identitás karbantartásához nélkülözhetetlen intézmények budapesti centralizálása hozta nehéz helyzetbe az utódállamok magyarságát.

Borinak azzal az állításával viszont nem értett egyet, hogy a jugoszláviai magyarság elindult az önálló nemzetté válás útján. Valóban, miért is lenne erre szükség, ha az AVNOJ határozata biztosította a később nemzetiségekre átkeresztelt kisebbségek teljes nemzeti egyenjogúságát? Így fogalmazott:

„...az AVNOJ új lehetőséget kínált fel, s olyasféle folyamatot indított el, amelyre Bori felhívta a figyelmet. A fenti elv ugyanis fölöslegessé teszi a külön jogokat, hasonlóképpen az anyaország »gondoskodását«, s lehetőséget nyújtott a kisebbségek számára, hogy ugyanolyan »államalkotó« elem legyenek, mint a többi délszláv nemzet. [...] Mindenesetre ez a probléma: vajon joga van-e a nemzet részének is önrendelkezésre, beleértve azt is, hogy elszakadjon saját nemzetétől, nemcsak afféle területi és állami, hanem épp nemzeti tekintetben? [...] Noha a dilemmákat magam is úgy látom, ahogyan leírtam őket, végkövetkeztetésben nem tartok ott, hogy máris félreérthetetlenül egy új nemzet születését látom. Ebben különbözök Boritól. Ha idegen létekre szakadt is egy nemzet, s ha a részek indifferensek is egymáshoz, sőt tudatosan távolodik is egymástól az útjuk, nem látom, miért kellene új nemzetet kitalálniuk maguknak. Az arabok minden országban arabok, mégis mindegyikük a saját útját járja. Ausztriában

hirtelen megnövekedtek annak a pártnak a szavazói, amelyik tavalyi kongresszusán kinyilvánította, hogy az osztrákok nem önálló nemzet, hanem a némethez tartoznak. Az embereknek, sőt nemzetiségeknek a magatartása sem attól függ, minek deklarálják magukat. De a nemzetiségek státusa sem függ efféle deklarációtól; az AVNOJ döntésének teljes érvényesítése, a nemzetiségi kérdés polgári felfogásának kigyomlálása dokumentumainkból és az emberek tudatából – igen világos helyzetet teremtené. Amíg e lehetőségek nincsenek kimerítve, aligha érik meg a helyzet valami »másra«. Legalábbis aligha jelent törvényszerű szükségletet az; s amíg egy jelenségben ezt a törvényszerűséget nem leljük meg, csupán kallódó jelenség ez, de nem történelmi folyamat.”

Az AVNOJ határozatára való hivatkozás nemcsak megke-
rülő, elhárító gesztus volt, hanem állásfoglalás is a centralista
és föderalista opciók közötti vetélkedésben. Major a föderalista
opció mellett tette le voksát – ez képezte politikai felfutásának
alapját is –, viszont az általunk tárgyalt kérdés, a nemzet vonat-
kozásában a kettő között nem volt elvi különbség: a fejletlen
köztársaságok ugyanúgy nemzetállami érdekeik által vezérelve
voltak a centralizmus hívei és a piacgazdaság számára teret nyitó
reformok ellenzői, mint ahogy a fejlett köztársaságok is saját
nemzetállami érdekeik, szerzett előnyeik hatékonyabb lehetősé-
gét látták a föderalizációban, a piacgazdaság térnyerésében és a
végső soron mindkettőnek alapot biztosító öngazgatási rendszer
kiteljesítésében.

Major vitáikéban megemlíti ugyan az önrendelkezési jog
kérdését azon kérdésfelvetés keretében, hogy vajon „joga van-e
a nemzet részének is önrendelkezésre”, de csak olyan vonatko-
zásban, hogy „elszakadjon saját nemzetétől”. A kérdésnek azt a
vonatkozását nem veti fel, hogy joga van-e az önrendelkezésre az
adott állam keretein belül. Mint láttuk, Jugoszlávia felbomlása
során „a nemzet részének” az önrendelkezésre vonatkozó jogát a
nemzetközi közösség nem ismerte el sem a szerbek, sem az albánok
tekintetében. Elismerte viszont a köztársaságok számára, amelyek

magukat alkotmányaikban is nemzetállamokként definiálták. De milyen körülményes elméletieskedő csűrés-csavarás közepette! Érdemes felidézni Vladimir Bakarić horvát vezető 1971. november 23-án Zágrábban, a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémián elhangzott szavait,⁵ amelyekkel azt indokolta, miért kell az új köztársasági alkotmányban a Horvát Szocialista Köztársaságot a horvát nemzet államának nyilvánítani, mondván, „a Horvát Szocialista Köztársaság valódi értelme (»raison d’être«) a horvát nemzet létezése és életútja”, ugyanakkor azt is belefoglalva, hogy az a köztársaságban élő szerb nép állama is. A fából vaskarika tipikus esetéről volt szó akkor is.

ÖSSZEGEZÉS

Nézzük meg most, hogy mi a közös és mi az eltérő Bori és Major állásfoglalásában. Mindketten hangsúlyozottan kiemelték a jugoszláviai magyarságnak a Magyarországtól való különállását. Abban az időben nem is lehetett volna „élen járni”, ha az ember nem tesz néhány oldalvágást az „anyaország” felé, viszont az ilyen elhatárolódásból kiindulva különféle következtetésekre lehetett jutni, mint ahogy az elhatárolódás okát, de indítékait tekintve is markáns különbségeket tapasztalhatunk.

A háború után, különösen a Tájékoztató Iroda határozatát követő pattanásig feszült helyzetben a szembenállás kinyilvánításának legdurvább módjai a kisebbségi elit azokat proklamáló tagjaival együtt a politikai hadviselés eszközei voltak. A hatvanas években beállt enyhülés körülményei közepette az elméleti alapok megteremtésének kísérletére is szükség volt az önmeghatározás érdekében. Ehhez ugyanakkor hozzájárult az ország belviszonyaiban kialakult helyzet, a föderalista törekvéseknek a centralizmussal szembeni harca is.

Ebben az elméleti mérlegelésben Bori oda jutott el, hogy a jugoszláviai magyarság az új országban úgy lehet egyenjogú, ha a maga számára is „meghódítja” az önálló nemzet státusát, mint azt akkortájt az államalkotó nemzetek tették. Számára tehát a

■
⁵ Bakarić, Vladimir:
Ustavni amandmani
– program daljeg
razvoja socijalističkog
društveno-ekonomskog
sistema. In uő:
*Ekonomski i politički
aspekt socijalističkog
samoupravljanja.*
Sarajevo, 1976, 273.

nemzet – még ha szűkített értelmezésben is – fontos társadalmi intézmény volt, ugyanakkor értelmezését leszűkítette az intellektus, a szellemiség keretére. Major viszont a nemzet fogalmát, illetve intézményét tette zárójelbe, lényegében – ha ki nem is mondva, de – azt sugallva, hogy a nemzeti és osztályszempont dichotómiájában az osztályszempont fogja „meghódítani” az előbbit.

A múlt és a jövő renani nemzetkomponenseinek különböző értelmezéséről, és még inkább eltérő értékeléséről van szó. Bori úgy érvelt, hogy a múlt legalább olyan fontos a nemzetkonstrukcióban (ekkor már meghaladta a hatvanas évek legelején a vajdasági magyar irodalom „kezdetével” kapcsolatos nézetét),⁶ mint a közös perspektívákat, lehetőségeket felkínáló jövő. Ebből eredően érthető az az álláspontja is, hogy a jugoszláviai magyarság nemzetté válása során meg kell nyitni a „hagyatéki eljárást”, tehát a közös magyar nemzeti múltból eredő örökségre való jogot. Ez a gondolatmenet is benne van abban a bírálólatában, hogy a „régii Magyarország” mindent Pestre vitt.

Major minderről nem beszél. Pontosabban: erről itt csak annyit mond, lehet, hogy „közös a nyelv, közös a kultúra egy része, valami a mentalitásból is”, de mindennek hatása eltörpül az új sorsközösség összekötő szálai mellett.

A jugoszláv állam sorsának beveződése azonban nem neki adott igazat. Amikor az ország szétesett, lényegében a nemzeti elv jutott érvényre. Persze nem úgy, ahogy Bori a nemzetet értelmezte, pusztán az „intellektualizmus”, a „szellemiség” összefüggésében, hanem a társadalmi integráció demográfiai, gazdasági, politikai és kulturális tényezőcsoportjainak bonyolult, interaktív, folyamatos egymásra hatása által formálódó nemzet értelmezésében, amely során a második világháborút követő politikai voluntarizmus hatása csak egy röpké pillanat volt a több évszázados folyamatban.

Azt, hogy Jugoszlávia fennállásának egész időszaka alatt a nemzetállami megfontolás dominált, számos elemzési szempont alapján lehet bizonyítani. E rövidke vita ismertetése kapcsán csak arra mutattunk rá, hogy ez kitűnt a nemzetek és a nemzeti kisebbségek – nemzetiségek államjogi státusa közötti különbségtételhez

■
⁶ „Költészetünk igazi története, mint ahogy ennek a tájnak az igazi története is 1944-ben kezdődött.” Bori Imre: A kötet elé. In uó vál., jegyz. írta: *A vajdasági ég alatt. A jugoszláviai magyar költészet antológiája*. Novi Sad, 1960, Forum Könyvkiadó, 8.

való ragaszkodásban és általában a nemzeti kisebbségekhez való viszonyban is. Amikor például 1959. március 2-án a JKP KB tanácskozást szervezett a nemzeti kisebbségek jogainak megvalósulásáról, és azon Karlo Mrazović javasolta a kisebbségi jogok teljes felszámolását,⁷ Edvard Kardelj nem azt válaszolta, hogy ez ellentétben állna a társadalmi berendezkedés alapjaival, hanem arra hivatkozott, hogy Jugoszlávia is csak olyan követeléseket támaszthat a szomszéd országokban élő déli szláv kisebbségek ügyében, amelyeket maga is teljesít. De nemcsak külföld felé, hanem az országon belül is ilyen elvek érvényesültek a köztársaságok között. 1969 áprilisában az újvidéki székhelyű Szerb Matica tisztújító közgyűlésén heves vita alakult ki két boszniai szerb író felvétele körül, akiket végül nem vettek fel a tagok közé, mintha az „állami szuverenitást” sértett volna. Sőt miután Macedónia – a már ismertetett körülmények között – a háború után Jugoszlávia egyik tagköztársasága lett, Tito már 1947-ben⁸ meglebegtette a Bulgáriában és Görögországban élő macedón kisebbség kérdésének az „anyaország” pozíciójából való felvetését is, mint tette az ausztriai és az olaszországi horvátok és szlovének esetében. A jugoszláviai magyarság viszont valóban nem vált nemzetté, az ország felbomlásakor nem hogy önrendelkezési jogával nem élhetett, de még autonómiát sem sikerült elérnie a Szerbiához visszacsatolt szerb többségű Vajdaság keretében.

⁷ Bilandžić: i. m. 386.

⁸ „[A]rra törekedtünk, hogy valóban szakítsunk a régi gyakorlattal, és marx-lenini módon véglegesen oldjuk meg a macedón kérdést mint egészet, azaz, hogy a macedón nép ne csak a Vardár menti Macedóniában, hanem a Pirini és Égei Macedóniában is jogot nyerjen arra, hogy maga döntsön sorsáról. De Bledben [1947. július 30. – augusztus 1.] is volt alkudozás. Ne higgyétek, hogy ott simán ment minden. Csakhogy akkor a bolgár vezetőknek bele kellett ebbe egyezniük, noha nem egészen, mert ellenezték Pirini Macedónia azonnali hozzacsatolását Vardar menti Macedóniához, a nagy anyaországhoz. Ezt későbbre halasztották, amikor majd megvalósul a föderáció Bulgária és Jugoszlávia között.” Tito, Josip Broz: *Beszédek és cikkek*. IV. kötet. Újvidék, 1962, Forum, 228.

